JOAN CASTAÑO GARCIA
L'organització de la Festa d'Elx a través del temps, València, Consell Valencià de Cultura, 1997, 22 il., 138 p, col. "Sèrie Minor", 42.

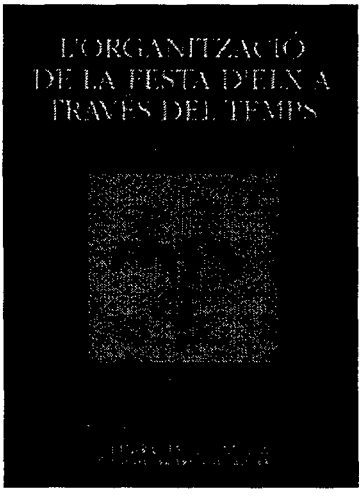

Joan Castaño, arxiver de la Basílica de Santa Maria d'Elx i arxiver de la Junta Local Gestora del Patronat Nacional del Misteri d'Elx, és autor (entre altres publicacions) de mitja dotzena d'obres que l'avalen a bastament com a un investigador amb cara i ulls i com a un excel·lent coneixedor de la història de la ciutat d'Elx i de la *Festa*. Entre aquestes obres cal remarcar, per la seua importància i solidesa, el *Repertori bibliogràfic de la Festa d'Elx* (de consulta obligada per a qualsevol persona que s'acoste a l'estudi de la *Festa*), i *El Archivo parroquial histórico de la Basílica de Santa María de Elche* (realitzat en col·laboració amb la historiadora Anna M. Álvarez).

Una i altra, a més d'una trentena de monografies dedicades a l'estudi i a la reflexió sobre aspectes relacionats amb la *Festa*, demostren de manera suficient, com ja he dit adés, la seua capacitat intel·lectual i el grau de coneixement de les fonts documentals i bibliogràfiques que envolten la representació il·licitana. Explique tot això per subratllar la idoneïtat de Castaño per confegir l'obra que ara ressenye: una vertadera *Història de la Festa d'Elx*, que és el títol primigeni de l'obra.

Dit això, pot ser paga la pena explicar que va ser amb aquest títol d'"història" que el llibre fou sotmés a la consideració de la comissió corresponent del Consell Valencià de Cultura (CVC), la qual el va descartar pel seu interés escàs i poca solvència. Dos mesos després, l'obra, amb el títol de *L'organització de la Festa d'Elx a través del temps* i defensada ara per un dels seus membres, tornà a ser presentada a l'avaluació dels mateixos membres de la mateixa comissió de publicacions. En aquesta ocasió l'obra va merèixer els qualificatius més òptims quant a solvència i interés positius, i digna de ser inclosa entre les prestigioses publicacions del CVC. I és que, com diuen els vells, el que té compare el bategen, i el que no...

Misèries humanes a banda, crec que aquesta obra té unes qualitats de primer orde per a totes aquelles persones més interes-

sades a saber com i de quina manera s'ha organitzat la representació de la *Festa* al llarg dels segles, quines persones han fet possible la seua supervivència; a saber com al llarg de cinc-cents anys s'ha creat un vincle tan especial entre el poble d'Elx i la seua representació; més interessades en tot això, deia, que no en els aspectes litúrgics, estètics, musicals, culturals, dramatúrgics, etc. Ens trobem davant d'una història més humana, que no filològica, musical o religiosa. És el relat, fins on ha estat possible, de totes aquelles circumstàncies que han ajudat que la *Festa* superara tots els entrebancs i crisis que periòdicament ha patit amb resignació.

Amb aquest objectiu Castaño estructura la seua obra en huit capítols (set dedicats al període que va del segle XV al XX, i el huité dedicat a reflexionar sobre el futur possible de l'obra). Aquests capítols són: I. Orígens, II. La Confraria de l'Assumpció; III. El Consell Municipal en l'Antic Règim; IV. El Consell Municipal en l'Època Contemporània, V. La Junta protectora de la *Festa*; VI. *La Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus templos*; VII. El Patronat Nacional del *Misteri*, i VIII. Sobre el Futur de la *Festa*. Completen el llibre una breu introducció i una bibliografia bàsica que incorpora també els enregistraments musicals existents en el mercat.

En el primer capítol, l'autor, amb uns ulls crítics, para atenció a les diverses teories tradicionals, llegendàries, sobre el moment de la creació de la *Festa*, la seua datació i la seua autoria. En remarca la mancança del rigor i del suport documental en totes elles i, d'acord amb els investigadors més solvents, situa el naixement de la representació actual a finals del segle XV o primers anys del XVI. A més a més, ens introdueix en el món de les consuetes de la *Festa* i, d'una manera molt ordenada i coherent, posa en relació unes amb les altres i apunta la seua possible línia de transmissió: és a dir, quines són còpies de les altres.

El segon, tot i la seua brevetat, té un gran interés perquè Joan Castaño reuneix i analitza totes les notícies existents sobre a aquesta confraria que, fins on podem saber, fou l'encarregada de la representació des del naixement de la *Festa* fins a la primera dècada del segle XVII. Es tracta d'un període en el qual la documentació de l'organització de la representació és mínima, i cal recórrer als protocols notarials i a les deixes testamentàries per poder obtenir-ne alguna llum.

El tercer, que s'ocupa dels segles XVII i XVIII, és possiblement el més interessant de tota la monografia i on s'evidencia, més que en cap altre, la capacitat de reflexió i de síntesi de l'autor atesa la quantitat i importància de les notícies que disposem. Cal recordar que el 1609, davant de les

mancances econòmiques de la Confraria de l'Assumpció, el Consell municipal pren al seu càrrec la custòdia i organització de la *Festa*, amb la qual cosa la representació passava de les mans del poder eclesiàstic al civil. En aquest punt són molt interessants les reflexions que l'autor fa sobre com el Consell fa servir l'obra com a afirmació del poder municipal en el plet que la vila manté amb el senyor feudal, la casa d'Arcos, plet que es mantindrà viu al llarg de tres segles. És en aquest context, opina Castaño, que cal entendre la defensa de la *Festa* que realitza el Consell a Roma, davant dels intents de prohibir-la de la Inquisició. A més, molt versemblantment, Castaño situa en la segona part del sis-cents el naixement de la llegenda de la vinguda de la Mare de Déu d'Elx en una arca, portadora de la consueta de la representació. Una conseqüència més, segons Castaño, de l'autorització i protecció de l'obra per part d'Urbà VIII.

A més, hi són analitzats els diversos enfrontaments entre el Consell i el bisbat d'Oriola, i les diferents iniciatives que es posen en marxa amb la intenció de recaptar fons per al manteniment de la *Festa*.

Al capítol quart ens trobem amb l'anàlisi i explicació de l'inici de la lenta decadència de la representació, sobretot a partir de la dissolució, el 1835, de la capella de músics. Interés particular tenen les pàgines dedicades a explicar el famós i desconegut vincle del Doctor Caro, del qual l'autor ens hi explica la fundació i història, i de quina manera les rendes d'aquest vincle han servit, ocasionalment, per cobrir algunes despeses de la *Festa*.

El cinqué suposa una síntesi del seu estudi monogràfic i ben documentat *La restauració de la* Festa d'Elx *en el primer terç del segle XX*, publicat l'any 1993. En una vintena de pàgines Joan Castaño passa revista a la situació de decadència de la *Festa* en iniciar-se el segle XX i als diferents intents per restaurar-la, centrats sobretot en les iniciatives de l'historiador Pere Ibarra. Aquesta restauració tindrà dues dates significatives, la primera la de 1924, en culminar el procés de repristinació, entre altres qüestions, en la recuperació de l'escena de la baralla dels jueus, i el 1931, en ser declarada la *Festa* patrimoni de l'estat per part del govern de la II República espanyola.

Els capítols sis i set estan dedicats a explicar la restauració de la basílica de Santa Maria i la recuperació de la normalitat en les representacions a través de la creació de dues entitats específiques per part de la dictadura franquista: primer de la *Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus templos*; que fou substituïda pel Patronato Nacional del *Misterio*, i l'evolució d'aquest patronat de tarannà franquista a través de la dictadura, la transició democràtica i l'estat de les autonomies. És

interessant sobretot perquè explica com s'organitza en l'actualitat la representació.

El darrer capítol inclou algunes reflexions sobre els lligams tan íntims que al llarg de la història han unit la ciutat i la representació, i com, potser, avui dia aqueixos lligams s'estan diluint. Reflexions que, al capdavall, ens posen en guàrdia sobre els intents poc meditats i massa innovadors amb la tradició de modernitzar determinats aspectes de la representació sense un consens previ.

Tot el que acabe d'exposar, crec, ens permet avaluar les qualitats i les aportacions valuoses del llibre de Joan Castaño, una obra que, com ja he dit, té més de reflexió i de síntesi que no d'erudició. Una obra que no sé estar-me de dir que és fonamental per a tots aquell que estiguen interessats a conèixer les interioritats de la representació, la seua història més humana, com i de quina manera el poble d'Elx ha mantingut viva la *Festa* al llarg dels segles.

Biel Sansano

ANTONI RÓDENAS MARHUENDA,
D'Azorín i el país meu, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, col. "Martorell", 1997.

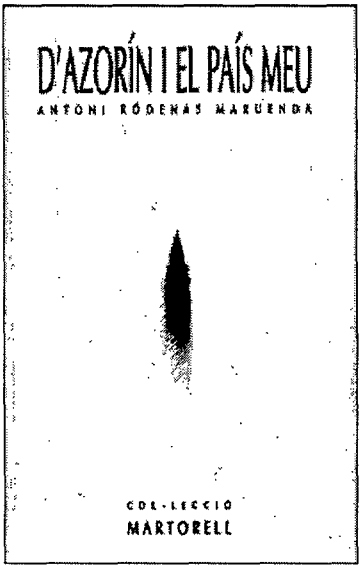

Antoni Ródenas va nàixer el 1937 a Monòver i ha viscut a cavall de Barcelona, ciutat on ha transcorregut la major part de la seua vida, i Monòver, on té la casa pairal, un trosset de terra en la Canyada de la Farina, i la seua història familiar. Ródenas es va formar de manera autodidacta, va passar de ser un lector voraç, a escriure poesia i articles periodístics. Sanchis Guarner l'inclou en *Renaixença al País Valencià* dins la nòmina de la "Generació neo-realista" i sota l'epígraf dels que etiqueta com a "Protestataris". Jesús Huguet l'antologà en *Els darrers. Generació del 70* (1972); va ser col·laborador de *Gorg* i fou en les pàgines d'aquesta revista on es gestà l'embrió del que després seria l'assaig *D'Azorín i el país meu*, concretament en els articles apareguts en els números 22, 23 i 24 (1971), el llibre es publicà finalment el 1973, any del centenari del naixement d'Azorín, en la col·lecció taronja de l'editorial L'Estel. Més tard va guanyar el Premi de Periodisme Gaziel, convocat per la revista *Destino* l'any 1976, amb l'article "El *Tirant lo Blanc* i el meu poble".

Hi ha llibres que no es deixen ressenyar sense que l'acció de posar-se a ressenyar-los no demane una ressenya autobiogràfica simultània. El llibre d'Antoni Ródenas va ser una lectura de formació per a qui signa aquestes ratlles; la lectura de *D'Azorín i el país meu* es produí en el moment de la seua alfabetització en català —la seua llengua familiar— als 20 anys. L'alfabetització tardana no consisteix només en l'aprenentatge més o menys reeixit del codi de la llengua, en el cas de molts catalanoparlants suposa també el trencament d'una visió dual i desplaçada de la pròpia llengua materna. Quan aquella cadena de sons —veu pura— es convertia en signes gràfics, en paraules diferenciades, en pronoms, en articles, en adverbis; quan aquelles paraules que s'havien sentit i dit tantes vegades, familiars, humils, es retrobaven en un vers de Foix o Espriu, en una rondalla de Valor,

o en un assaig de Fuster, la consciència s'il·luminava i s'eixamplava i la llengua minúscula, el dialecte sense nom, es transformava en una veu poderosa. Una vegada arribats a aquest punt acudia la necessitat d'explicar-se el fet: qui o què i en nom de què ens havia privat de la plena possessió de la nostra llengua, de les manifestacions cultes escrites en la nostra llengua? Llavors, uns altres que s'havien fet les mateixes preguntes abans, ens van ajudar: el Fuster de *Nosaltres els valencians*, el Sanchis Guarner de *La llengua dels valencians*, l'*Alacant a part* de Josevicente Mateo, el *D'Azorín i el país meu* d'Antoni Ródenas, de qui ja havíem llegit, retallat i guardat l'article "El *Tirant lo Blanc* i el meu poble". Llegir-los ens va ajudar a arribar abans a unes respostes, o potser a fixar millor els interrogants.

Acabem de dir que *D'Azorín i el país meu* va ser una lectura de formació i això, cal que ens afanyem a dir-ho, a pesar de l'autor, perquè Ródenas, com Fuster, no aspira a la catequesi ni al proselitisme, tant l'un com l'altre miren la realitat amb els ulls nets i intenten explicar-la amb la major precisió possible, amb un estil clar, amé, intimista si cal, però privat d'inflors i, en el cas de Ródenas, desinfectat amb bones arruixades de fina ironia mono-vera. Tot això acompanyat d'un gran domini de la frase, d'una extraodinària claredat expositiva, d'una aparença de facilitat expressiva que amaga el gran esforç esmerçat a aclarir la calima retoricista. Acostumats com estem a un català escrit de tesi doctoral, estandarditzat,—"corretjós" en diria Ródenas— sec i dur de rosegar, com el de qui ara us escriu, el seu, que és l'empelt reeixit de la saviesa lingüística popular amb una altra de literària apresa dels grans estilistes del català modern —Pla, Gaziel, Fuster—, és una contínua lliçó de bona retòrica.

La mirada escrutadora d'Antoni Ródenas es projecta sobre la realitat des d'un punt de vista dual, però integrador: «Us parlaré d'Azorín des de Monòver. En canvi de Fuster, de Sanchis Guarner, de Pla i d'altres escriptors, us parlaré des de Barcelona.» Aquesta és la segona lliçó de *D'Azorín i el país meu*. Si la primera és una lliçó d'estil, la segona és de punt de vista. La primera cosa és observar el món amb una mirada «centrada», és a dir, des de la pròpia consciència no interferida, això és, des de la catalanitat. «El meu desig íntim és que aquest llibre es quede a mig camí entre *Superrealismo* i *Cañís y cañisaes*.» Ródenas —com li agrada de fer sempre— es lleva mèrit. *D'Azorín i el país meu* es podria situar entre un *Superrealismo* i un hipotètic *Nosaltres els valencians (meridionals)*, o entre *El quadern gris*, *El pagès i el seu món* o *Cadaqués* de Josep

Pla i *Notícia de Catalunya* de Vicens Vives, o *Els mallorquins* de Josep Melià. La primera cosa és mirar la realitat partint de la catalanitat constitutiva per analitzar, tot seguit, en la línia que s'havia encetat a Catalunya, al País Valencià i a les Illes Balears en obres com les de Vicens Vives, Pla, Fuster, Sanchis Guarner, Mateo o Melià, l'evolució històrica, social, econòmica, lingüística, cultural de Monòver i de la seua comarca dins el context del País Valencià i dels Països Catalans. Tot açò amb la intenció d'interpretar el present i d'interrogar-se sobre el futur. Col·locar-se en aquesta posició era l'única manera d'entendre la realitat monovera i valenciana des del punt de vista històric. Perquè aquesta només es pot abordar des del castellànisme falsejant la història, o bé ignorant-la, o desentenent-s'hi i acudint simultàniament a l'estatisme esteticista (Azorín), o combinant tot això amb el casticisme localista de molts autors monovers (Amanci Martínez Ruiz, Josep Alfonso o Martínez Limorti). També es podia optar per atendre el present, deixar de costat el passat, denunciar les injustícies i proposar reformes per aconseguir un futur millor (Joaquim Amo i els republicans federals, els redactors de la premsa obrera i fins i tot de la satírica). I és que el republicanisme federal, com l'internacionalisme obrer, partien d'un present sense fonaments i confluïen en un mateix punt d'arribada: la castellanització.

Amb aquesta mirada "centrada" s'ocupa de la repoblació medieval de les Valls del Vinalopó i de Monòver, de l'expulsió dels moriscos i de la segona repoblació cristiana del segle XVII, del repartiment lingüístic de la comarca, del *Cañís y cañisaes*, de les peculiaritats de la variant meridional de la llengua catalana parlada a Monòver, de la relació entre la llengua literària i la llengua parlada, de la influència lingüística dels mitjans de comunicació de masses, de la lectura i la televisió. Dedica uns capítols a l'evolució socioeconòmica de Monòver i de la comarca a partir dels anys trenta que Azorín oblidà en la seua obra: l'abandó progressiu de l'agricultura i la posada en marxa de la indústria sabatera. I tot això conjuminant perfectament el component autobiogràfic, la seua història de vida, la dels seus besavis, avis i pares, i la de tants altres oblidats que han patit la història i a qui la història no recorda; o bé incorporant al text una anècdota que il·lustra una reflexió de llarga volada: un capítol pot començar explicant el procés d'expansió militar de Jaume I i acabar glossant una conversa entre uns fabricants de joguines d'Ibi i uns representants barcelonins. Destaca també l'interès de Ródenas per les manifestacions de la cultura popular com el teatre, les cançons, la història oral, la premsa satírica,

les locucions i les frases fetes; o de la cultura material com els objectes d'ús quotidià, les cases, els oficis, les ferramentes, la transformació del paisatge.

Resulta particularment interessant l'anàlisi de la dualitat castellanovalenciana d'Azorín que Ródenas desenvolupa a partir d'unes pàgines de Fuster dedicades a l'escriptor monoverí, interessant perquè ens dóna una visió del personatge diferent de la canònica que aporten els hispanistes. Apareix el dibuix d'un Azorín diglòssic i catalanòfil i el negatiu d'un impossible Azorín catalanista: «Jo hauria volgut que Azorín, a més a més de ser Azorín, hagués tingut una mica de Baroja, i de Pla, i de Sanchis Guarner, i de Fuster; fins i tot una mica de Vicens Vives. Però Azorín fou Azorín, i prou, que no és poc.» Ródenas se centra també en la relació de l'escriptor amb Monòver, referent estètic i tema recurrent al llarg de la seua obra, s'ocupa de l'estatisme azorinià i de la seua mentalitat preburgesa, del seu bilingüisme latent, del conei-xement de la literatura catalana i dels lligams que va mantenir al llarg de la seua vida amb repre-sentants del món literari i cultural català, un tema que va continuar en un article publicat en aquesta mateixa revista ("Azorín i la cultura catalana", *La Rella*, núm. 8, desembre de 1989).

En els capítols que dedica a la situació de la llengua catalana a la comarca es descriu el present de la llengua, el present de 1973. Ródenas es fixa sobretot en la interferència del castellà en el sistema lingüístic dels monovers, bàsicament en el lèxic: en la pèrdua dels modismes, en la introducció de castellanismes i en l'empobriment del lèxic. Parla també del procés d'interrupció de la transmissió de la llengua de pares a fills a partir del cas de Petrer, una ciutat que preveu assimilada lingüísticament a Elda. L'autor és un observador privilegiat, mira des de Barcelona i és capaç, per tant, de superar la visió regional —no fa diferències entre el procés de castellanització de Barcelona i Monòver. És tan immune a les vel·leïtats secessionistes valencianes, com a l'excés localista dels alimentadors del «monovero» —el corresponent secessionisme monover—, però també està vacunat contra el regionalisme barretinaire dels catalans de Catalunya que sovint denuncia. Com a prova n'hi hauria prou a repassar els autors que cita: Fabra, Sanchis Guarner o Moll entre els lingüistes, Pedrolo, Valor, Espriu, Pla, Gaziel o Villalonga, entre els escriptors. Però és la concepció mateixa del llibre l'exemple més contundent d'antiregionalisme: el "país seu" s'estén des del Carxe fins a Salses i l'Alguer.

Reeditar és recuperar i mantenir la memòria col·lectiva. Es torna a editar allò que considerem que encara necessi-

tem llegir. Després de l'aparició de *D'Azorín i el país meu* el 1973 el llibre va acabar descatalogat i, a pesar de les gestions d'alguns lectors que pensaven que l'assaig de Ródenas havia de tornar a circular entre les noves generacions de lectors perquè gran part del que s'hi deia continuava sent interessant, no ha estat fins a novembre de 1997 que hem tingut a les mans una nova edició del llibre. L'oportunitat de la reedició a càrrec de l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert ha permès que l'autor haja pogut esmenar alguns errors i afegir al final d'alguns capítols noves informacions basades en lectures i estudis posteriors a la data de la primera edició.

Cal llegir *D'Azorín i el país meu* perquè en la seua faceta d'assaig sobre la realitat de la cultura catalana al País Valencià, no ha perdut la seua vigència, cal llegir-lo perquè el seu valor literari no ha caducat. Calia reeditar-lo perquè continue sent una lectura de formació per a una generació que, gràcies a escriptors com Antoni Ródenas, no ha estat analfabeta en la seua llengua.

Paül Limorti

ANTONI MAS I MIRALLES

Toponímia de Santa Pola. Una aproximació lingüística

"Quaderns de Santa Pola", núm. 1,

Santa Pola, Ajuntament de Santa Pola, 1998, 274 pàg.

Antoni Mas i Miralles, santapoler, ja ens havia demostrat a través d'estudis preliminars, articles, conferències i, ben especialment, del seu primer llibre[1], la seua vàlua professional i investigadora. De tot això, en tenim una mostra excel·lent sense eixir de *La Rella*, revista de la qual és membre fundador i en la qual ha col·laborat, des del seu naixement, a primers dels vuitanta. No puc estar-me, però, de reproduir les paraules d'aquell primer pròleg de Joan Martí i Castell:

> Antoni Mas dóna proves clares de la seva capacitat de contribuir de manera decisiva en el coneixement de la realitat de l'idioma en aspectes que, essent-ne aparentment distints i autònoms, constitueixen un tot unitari que l'autor sap captar amb la sòlida interdependència de les parts. Ben segur que aquest llibre promet altres treballs futurs que col·laboraran en l'aprofundiment de qüestions pendents de la lingüística catalana (1994: 12).

Aquelles paraules premonitòries i l'auguri implícit esdevenen una realitat suggeridora —el bon quefer— en aquesta *Toponímia de Santa Pola. Una aproximació lingüística,* amb què l'Ajuntament de Santa Pola enceta una col·lecció nova: "Quaderns de Santa Pola".

Mas i Miralles ens recorda que la vila de Santa Pola no aconseguí l'autonomia administrativa d'Elx fins al 1838 i que no fou fins al 1945 en què s'assenyalà terme municipal a Santa Pola, amb la incorporació de part de les partides elxanes dels Bassars, la Vallverda Baixa, la Baia Baixa i la Marina.[2] Recor-

1. Antoni, Mas i Miralles, *La substitució lingüística del català (L'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna)*, Alacant, Diputació Provincial, 1994.

2. En contra del parer de Mas i Miralles utilitze les formes oficials catalanitzades aprovades per l'Ajuntament d'Elx el 1983 en sessió plenària i que no tenen vigor a Santa Pola. Així i tot, hem pogut comprovar que a Santa Pola es diu *Valverde* sense palatalització, tal com és genuí i general al camp d'Elx (*Vallverde*). Advoquem, doncs, per la catalanització, sempre que aquesta siga factible.

darem, a més, que Santa Pola és un aclau[3] dins el terme municipal elxà. Per tant, la primera constatació —històrica i filològica alhora— és que Mas i Miralles fa un estudi d'una il·licitanitat pregona, talment com si es tractàs de l'Altet, de la Foia o de les Vallongues, com a parts constitutives del camp d'Elx[4]. Dit d'una manera més planera, és indubtable que Santa Pola forma una unitat amb el municipi d'Elx. La història i el repoblament humà contem-porani —com ens ho demostra aquest mateix llibre— són fàcilment constatables. L'exemple més evident és l'estat dialectològic actual. El català de Santa Pola recorda força el parlar tradicional del raval d'Elx (detectable especialment en la fonologia i l'entonació), mentre que un parlar de la mateixa comarca —el de Crevillent— fa de pont amb els parlars del Vinalopó Mitjà. Vet ací, doncs, un llibre de consulta obligada per a qualsevol historiografia local il·licitana que, en un futur, caldrà mamprendre.

El mèrit de Mas i Miralles rau en el fet que, tot i que fa un compendi de temes geogràfics, històrics i de fonologia i morfologia dialectals, ens proporciona un inventari lexical extens —tot i reconèixer amb l'aproximació la futilesa de l'exhaustivitat— de la toponímia de Santa Pola i dels seus voltants.

L'estudi toponímic de Santa Pola se subdivideix en cinc apartats: un primer que se centra en la toponímia urbana, sens dubte la part més coneguda i treballada per l'autor i que fa un recorregut des dels primers noms de carrers del s. XVIII fins a l'actualitat, amb referències obligades a aquells noms que han caigut —en algun moment o altre— del nomenclàtor. Un segon apartat explora la toponímia rural, la menys contrastada per l'autor i, per tant, la més incompleta tot i el seu gran interès i aportació d'informació. Un tercer apartat se centra en el món de la badia de Santa Pola i en tota la toponímia costanera —l'antic *Portus Illicitanus*. Aquest apartat és el que —des d'una perspectiva estrictament comarcal— ens aporta una major originalitat, car identifica Santa Pola amb el català marítim de tot el domini lingüístic. Per últim, mitjançant els dos últims apartats, rebem unes conclusions breus i un apèndix cartogràfic de gran interès per a poder disposar així d'una visió de conjunt de l'obra; conèixer les fonts, tant orals com escrites, i inventariar les dades disponibles fins aquell moment.

3. Seguesc el consell de Joan Coromines (DELLC, volum II, pàg. 747) i use la forma catalana popular *aclau* en comptes del gal·licisme *enclavament* per a designar un "entrant o illa que forma un terme o jurisdicció dins el territori d'un vei".

4. El camp d'Elx és el nom històric i tradicional de la comarca. No és fins als anys setanta que apareix la denominació Baix Vinalopó, suposem que per no nafrar susceptibilitats municipals comarcals.

La lectura profunda —i cal dir-ho tot, apassionant— com també els comentaris ulteriors que fiu amb Mas i Miralles des d'un mirador enfront de la platja de l'Antina —l'estiu de 1998— m'empenyen a fer aquesta ressenya, des de la qual, convençut de la bondat i el rigor metodològic emprats, m'atrevesc a afegir algunes consideracions en alguns apartats que m'han semblat de més interès.

De bell antuvi em sobtà la coincidència manifesta —no detectada per l'autor— entre la toponímia urbana tradicional de Santa Pola i la dels barris tradicionals d'Elx; especialment els de la Vila i del Salvador —carrers Ample, de l'Àngel, Empedrat, Major, Nou de Sant Antoni, Sant Antoni, Sant Jordi, Sant Josep (el Pla) , Sant Miquel, Sant Pere, Sant Vicent, Santa Isabel (a Elx, plaça de), de la Victòria—. És cert que moltes d'aquestes denominacions es poden trobar en totes les poblacions catalanoparlants, però el punt de referència més pròxim serà sempre Elx. L'excepció més curiosa és precisament el carrer *Verge del Rosari*[5] amb homònim al Raval d'Elx (*Mare de Déu del Rosari*). Mas i Miralles ens diu:

> Possiblement suposem que el nom del carrer vacil·laria al principi entre Verge del Rosari, carrer del Rosari i també, més abreviat, carrer de la Verge, el nom amb què es conserva avui dia. És significatiu assenyalar que el nom d'aquesta advocació mariana apareix relacionat amb diversos fets locals. Per una banda, en el nom de l'ermita del Cap o ermita de la Mare de Déu del Rosari. I, per un altre costat, hem d'assenyalar també que al segle XVIII el veïns del Raval d'Elx –possibles repobladors del nou caseriu de Santa Pola, segons algunes hipòtesis,– celebraven la festivitat d'aquesta Mare de Déu del Rosari el 8 de setembre, dia de l'actual patrona del poble, la Mare de Déu del Loreto. (pàg. 82-83)

Tot això no pot menys que fer-nos recordar els comportaments de totes les gestes colonitzadores europees als nous mons extracontinentals (les Amèriques, Austràlia, Nova Zelanda, Sud-àfrica) on el colons —mancats sovint anímicament de referències nadiues— importen els noms dels llocs de procedència. Curiosament, però, en el cas de ser cert que els repobladors procedien de la parròquia de Sant Joan —el Raval d'Elx— s'estimaren més reproduir els noms dels carrers de la parròquia del Salvador o de Santa Maria, si n'exceptuem, és clar, llur Mare de Déu del Rosari, cosa que ens fa pensar sobre les misèries de la condició humana disposada a imitar, en tot i per tot, les classes més benes-

5. Resulta sospitós que —amb la revalencianització dels carrers— Santa Pola haja optat per posar «Verge» on sempre s'ha dit «Mare de Déu». Sens dubte es tracta d'un calc del castellà «Virgen» poc genuí per aquestes latituds. Curiosament a Elx s'ha optat per la forma ortogràfica «Marededéu».

tants. Així hem descobert que una parèmia com ara *«Des de la Vila se veu el Raval»*, que ens adverteix de la desconfiança que un hom ha de sentir sempre, és ben vivaç a Santa Pola i totalment obsoleta a Elx[6] malgrat tractar-se d'un proverbi de clara filiació elxana i de regust arcaïtzant, ja que des de la Vila fa segles que no es veu gens el Raval per haver-hi, al bell mig, el barri del Salvador.

L'apartat de toponímia rural mereix que ens hi detinguem. La manca sens dubte d'un treball de camp més sistematizat i d'un repertori més ampli d'informadors llauradors fan que s'hi detecten algunes llacunes per als amants del microcosmos que conformen les partides al sud d'Elx, tradicionalment tancades en si mateixes i endogàmiques. Així la toponímia rural de Santa Pola és plena de referències a cognoms i malnoms de famílies rurals i no cal fer-hi més batudes especulatives: Alemany, Anton, Sentanera (nadiua de Santa Anna, partida del nord del terme d'Elx), Ferro, Gargori (Gregori), Cureta, Modistes, Monezillo, Pallús, Palmerut, Pepeta, Solera (dona de Soler o fins i tot dona que pertany a la família dels Soler), Lo Redondo, Tona, Xurres... Algunes precisions conceptuals denoten una manca de coneixement de la parla tradicional del camp d'Elx: *Coloc —un acoloc—* expressa un lloc, un aixopluc, on passar la nit. Al camp d'Elx —entre parlants ancians i no tan ancians— se segueix dient *marcís* —per *massís*— i no cal remuntar-se al parlar del s. XVIII; una *fita* són unes pedres soterrades que delimiten les *faenes* —predis rústics— mentre que un *molló* ens assenyala un monòlit —sempre visible— que delimita partides rurals —el Molló de Sent Pere entre Asprella i la Baia. Els margallons *(Chamaerops humilis)* també fan *ramassos* igual que les palmeres datileres (*Phoenix dactylifera)* i això ens explica el *Pla dels Ramassos* de la serra de Santa Pola. Un *calderó* és una caldera petita, una bassa natural dels saladars de l'antiga albufera d'Elx, de dimensions reduïdes i d'alta evaporació. L'assarb de *San Antón* s'ha dit sempre —per parlants poc castellanitzats— de *Sant Antoni* igual que el barranc del seu nom o l'ermita, prop del barranc al seu pas a llevant de la ciutat d'Elx. Un *somider* put a castellanisme vergonyant i recent quan els parlants més genuïns s'estimen més dir *sumior* o *arbelló*. L'exemple escatològic del *Tio Rot* que habitava el *Molí del Flato* no té res a veure amb el *rot* d'algun etimologista popular —*descosit* o *desguellat*, substantitvització del verb *rompre* que fa a més *rot i rota*; qualsevol parlant tradicional del camp d'Elx, que no haja perdut el sentit ètnic de la ironia —i de l'humor—, ho hauria entès a la bestreta.

6. Els santapolers us adverteixen així que són al corrent de les vostres intencions no massa clares.

Tal com avançava a l'inici, la badia de Santa Pola ens forneix un vocabulari tot curiós per als de terra endins. Per això, en l'apartat de la toponímia costanera, ens trobem davant d'un llenguatge, com era d'esperar, força genuí: el *freu* que separa Santa Pola de *l'Illa*—Tabarca—, les nombroses *antines* que hi ha al llarg de tota la badia; la *Gola Vella* que ens situa —molt probablement —l'eixida de *la Rambla* — el Vinalopó —a la seua arribada a *l'albufera d'Elx*, el *Moll de la Fusta*, talment com si fóssem a Barcelona, o els nombrosos *esculls*.

La darrera reflexió no pot ser més que per a subratllar el treball de recopilació que fa de la nova retolació i toponímia que sorgeix a partir dels anys seixanta, quan Santa Pola es converteix en una destinació turística mediterrània de primera magnitud. Segons l'autor, un anglicisme —aventure que més aïna gal·licisme[7]— com *Gran Playa* —que ens fa recordar poderosament *La Grand' Plage* o *La Grand' Rue*— en seria l'exemple més paradigmàtic.

Un treball, doncs, notable per la seua contribució multidisciplinar, tot i partir de l'estudi filològic, als estudis comarcals del camp d'Elx —o Baix Vinalopó, tant se m'hi dóna. Caldria que algú —i el mateix Mas i Miralles seria la millor garantia de qualitat i dedicació— emprengués els camins que s'enfilen des de Santa Pola cap a tot el camp d'Elx. Uns camins plens d'història i de catalanitat. Encara hi som a temps, a temps hi som encara.

Joan-Carles Martí i Casanova

7. *"En algunas expresiones antiguas y que se siguen empleando* ***grand*** *no toma forma femenina," Diccionario moderno francés-español, LAROUSSE (1986: 365).*

EL MÓN DEL SAINET ESTRENA UNA NOVA ANTOLOGIA[1]

SAINETS IL·LICITANS
DE LA
RESTAURACIÓ (1874-1896)

(Una història del teatre a Elx al llarg del segle XIX)

Les raons per les quals s'acostuma a prologar una obra qualsevol poden ser, com és ben sabut, múltiples. Entre aquestes hi ha, naturalment, l'amistat com a raó fonamental; però també el reconeixement de la vàlua de l'obra que es té entre mans. I no crec que siga cap sorpresa (en el pròleg mateix deixe les coses ben clares) afirmar que en el cas que ací ens ocupa coincideixen totes dues. Fóra inútil, en efecte, d'amagar que m'uneix una bona amistat amb Biel Sansano i amb Joan Castaño. Però fóra injust de creure que aquesta ha estat la raó que m'ha dut no sols a presentar l'obra sinó també a participar en l'acte de presentació, i en el lloc on calia fer-ho: a Elx. I és que els autors, amb aquesta aportació seua a l'estudi i el coneixement del sainet valencià, han fet que la seua ciutat entre amb tots els honors dins una història encara a mig fer: la del teatre contemporani valencià, de forma semblant a com —ja fa d'això tants anys— ho havia fet en la història del teatre medieval amb la seua *Festa*.

Però, com podem imaginar, no és la raó localista la que fa d'aquesta obra una obra rellevant. En efecte, sense una metodologia rigorosa i uns plantejaments científics moderns, el recull podria haver acabat en això mateix: un simple recull, sense gaire més valor que el purament anecdòtic. Ja ho indique en el pròleg, tot i que vull ara insistir-hi: Castaño, Sansano i Montesinos han acarat tots els problemes que una edició comporta a partir del coneixement dels darrers avenços en la investigació teatral. I gràcies a això i, per descomptat, gràcies a la seua competència i formació, han sabut resoldre satisfactòriament esculls de tanta volada com el de l'anotació, les introduccions (que esdevenen una virtual història del teatre il·licità de la Restauració) i, sobretot, el dels criteris d'edició, camp encara obert i en discussió.

Atés que tot l'anterior em ratifica en la meua inicial valoració positiva de l'obra, no voldria deixar de plantejar-m'hi una reflexió sobre la repercussió que aquesta obra està destinada a tenir. Al capdavall, això és el que mou els autors i els investigadors quan ens llancem pels camins d'un treball de l'alçada i el volum d'aquest. Una repercussió que, per cert, no té per què reduir-se a l'àmbit del teatre en català a terres

1 Text de l'acte de presentació del llibre *Sainets il·licitans de la Restauració (1874-1896)*, editat per Gabriel Sansano, Joan Castaño i Esther Montesinos (Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1998).

valencianes. No cal, en aquest tema, més que fer una ullada a les grans obres de referència sobre el teatre hispànic del segle passat (els treballs de Xavier Fàbregas per a l'àmbit català, o els d'Ermanno Caldera i Jesús Rubio per a l'espanyol) per adonar-nos-hi que la manca d'estudis particulars, d'investigacions d'àmbit local, obliga els autors a la generalització, a la intuïció en més d'un cas. I això és un defecte greu si tenim present que la història del teatre té un vessant sociològic que no s'adiu massa bé amb la dada impressionista, sinó que exigeix ben altrament la investigació acurada i minuciosa. Cura i minuciositat que tenen un terreny idoni en els estudis particulars.

No ens anem, però, tan lluny. Vull dir, no anem més enllà de les repercussions que l'obra està destinada a tenir en el seu àmbit més natural i immediat: el del teatre valencià. En aquest sentit, pense que l'antologia de textos que els editors ens ofereixen en aquesta obra contribuirà a anar desvetlant un dels problemes bàsics que té plantejat el teatre valencià del XIX: la presència d'un o més nuclis de producció dramàtica, amb models específics (en temes de llengua, personatges i recursos teatrals); la pugna entre aquests i la imposició final d'un dels models possibles (el del sainet nascut i criat als barris populars de la ciutat de València) sobre la resta. Les obres escollides, en efecte, pertanyen a una etapa on els particularismes (i no sols els estrictament dialectals) no s'han resolt encara dins un procés d'uniformització. Ben altrament. És clar que aquesta constatació obligarà a tots els qui estudiem el teatre del període a replantejar-nos algun que altre tòpic, i a obrir la nostra perspectiva perquè vaja més enllà del nucli antic de la capital del país. I ens esperonarà, això espere, per continuar aprofundint en la història teatral d'Elx (que és lluny de trobar-se exhaurida amb aquest estudi) i en la d'altres localitats d'arreu les nostres terres.

No vull estendre'm massa. Al remat, si no n'hi hagués prou amb aquests arguments per a glossar la importància del treball de Sansano-Castaño-Montesinos, pense que en el pròleg en trobareu uns quants més. Acabaré, doncs, tot assenyalant que tot el que he dit al voltant de la importància d'aquest estudi per al nostre millor coneixement de la història teatral valenciana, pot aplicar-se igualment a altres terrenys, car el corpus d'obres, notícies i documents recollits ens enriqueix també en la nostra percepció de la vida il·licitana del darrer terç del segle passat, de la qual ens ofereix informació i dades de gran valor sociològic i cultural. En aquest sentit, i parafrasejant un gran historiador del teatre valencià (ja traspassat), Ricard Blasco, "els il·licitans de la Restauració" ens són d'avui ençà una mica més propers gràcies a aquesta obra. Una obra, i no és cap exaltació retòrica, que ens omple d'orgull a tots els qui estimem el nostre teatre i la nostra cultura.

Josep Lluís Sirera
Universitat de València

NOTES DE LECTURA SOBRE *SETEMBRE* DE MAITE COVES

Ara, en haver de parlar de Maite Coves davant de tots vosaltres em trobe incòmode. D'una banda, perquè no es tracta de presentar l'amiga Maite, la qual molts de vosaltres coneixeu tant bé com jo, o millor. Tampoc no es tracta de presentar la catedràtica de l'institut de Carrús, de la qual, alguns de vosaltres que heu estat o encara sou els seus alumnes o els seus col·legues, coneixeu la seua capacitat i professionalitat. I tampoc no es tracta de presentar l'escriptora, amb la qual, en una reencarnació anterior vaig compartir aficcions poètiques i, juntament amb Josep Manuel Blasco, Antoni de la Torre, el meu germà Josep Antoni, Manel Pérez Saldanya, Antoni Mas i Remei Miralles, vam fundar la revista *La Rella*. La meua perplexitat naix del fet que l'amiga, la professora, l'escriptora ha volgut que oficie en aquest acte més o menys íntim, com a introductor de la novel·lista i de la seua primera novel·la, *Setembre*, Premi de narrativa en valencià Enric Valor 1997, de la Diputació d'Alacant.

De bon començament, he de confessar-vos que he llegit l'obra en diversos moments: en una primera redacció, abans de ser acceptada pel professor Jordi Colomina per a la seua publicació en la col·lecció "Martorell" que ell mateix dirigeix; després, quan vaig formar part del premi esmentat i on em vaig retrobar per segona vegada amb la novel·la, i ara, amb motiu de la seua edició. Apuntat això, crec que puc dir-vos que si bé no he llegit tres novel·les diferents, sí –crec– he llegit un manuscrit en tres estadis diferents de reescriptura. Això, potser, em dóna una perspectiva més "documentada" sobre el creixement i el reforçament interior de l'obra. Després d'explicar això, la primera cosa que he de dir és que el text no només ha aguantat tres lectures consecutives en un termini d'any i mig, sinó que, a més, ha millorat en aspectes diversos.

Amb *Setembre* Maite Coves ens presenta un personatge, Teresa, la protagonista –de la qual, per cert, avui és la seua onomàstica, com la de la seua creadora, Maria Teresa Coves: felicitats Maite-, una il·licitana de vint-i-nou anys que no té res a veure amb la Teresa d'Eugeni d'Ors, i que aparentment viatja cap a la ciutat de València en un intent de fugir d'una relació amorosa fracassada i que, alhora, és una fugida del seu passat, simbolitzat en bona mesura en l'ombra resignada de la mare, una fugida del seu present, representada per l'assumpció de la seua insatisfacció per la relació conjugal que manté amb Manel i, més encara, una fugida contra el futur que l'aguarda si no es rebel·la: repetir el paper frustrat de sa mare. Al capdavall, el viatge de Teresa és un intent d'afirmació individual i d'afirmació com a dona, de passar comptes amb el seu passat i decidir, sola, el seu futur.

En aquesta fugida, l'elecció de València no és casual: és la ciutat universitària on la protagonista inicià els seus estudis, estudis que va haver d'interrompre per la mort del pare. Aquesta fugida serveix perquè la protagonista retrobe la ciutat de la seua joventut, la seua capital afectiva i tanque el parèntesi obert amb l'assumpció de les responsabilitats després del traspàs del pare.

Arribats ací, hi ha un punt que no sé estar-me de tractar. Durant les deliberacions del jurat que li atorgà el premi, alguns membres que coneixien Maite i que sabien que ella era d'Elx i havia estudiat a València, em preguntaren si es tractava d'una novel·la autobiogràfica. Potser alguns de vosaltres, si ja heu llegit *Setembre*, us heu fet la mateixa pregunta. Per a respondre a aquesta qüestió, deixeu-me que siga una mica pedant i recorde aquells versos de Jaime Gil de Biedma, segons els quals "Ahora, voy a contaros/ cómo también yo estuve en París, y fui dichoso./

Era en los buenos años de mi juventud,/ los años de abundancia/ del corazón, cuando dejar atrás padres y patria/ es sentirse más libre para siempre..." (París, postal del cielo).

És cert que, Maite Coves, d'igual manera que molts de nosaltres, va haver d'anar a estudiar fora i, com molts de nosaltres vam fer nostres altres ciutats universitàries: Granada, Barcelona, Madrid, Salamanca o Múrcia, Maite féu seua València. Igual que alguns de nosaltres. De fet, jo mateix hi vaig coincidir amb Maite a la Facultat de Filologia de la Universitat de València i, a més, vam compartir algunes aventures literàries. Dic això perquè algunes planes de la novel·la m'han fet recordar determinades tertúlies literàries i enològiques, i quasi quasi he pogut tocar amb les mans determinats personatges que hi apareixen. Ho confesse: jo també he tingut aqueixa temptació.

Dit això i confessat això, he de dir-vos que *Setembre* només podem considerar-la autobiogràfica des del punt de vista que l'autora hi fa servir ambients i elements que coneix bé per haverlos viscut, o quan passa comptes amb una ciutat i una societat que coneix molt bé, o quan introdueix una sèrie de reflexions de tarannà sociolingüístic sobre la docència i l'escriptura. Fins i tot, el mateix títol de *Setembre*, remet de diverses maneres a l'autora com bé queda reflectit en la novel·la a través de les afeccions a l'astrologia d'algun dels personatges que hi apareixen. Això no obstant, no implica necessàriament que la resta siguen episodis de la seua biografia.

En faríem una lectura errònia si consideràrem que per tractar-se d'una protagonista jove i de nom Teresa, aquesta és l'*alter ego* de l'escriptora.

Si de cas, més que per aquestes circumstàncies, l'aspecte autobiogràfic és present per tractar-se d'una novel·la protagonitzada per una dona i escrita

per una dona. M'explique: crec que hi poden haver més circumstàncies biogràfiques en la manera de pensar i d'actuar de la protagonista, en la manera de veure i entendre el món, que no en els fets que retrata.

Amb això, introduesc un nou tema: potser estem davant d'una novel·la feminista? Recorde que ho comentava amb el col·lega i també novel·lista Joaquim Espinós, i tots dos coincidíem en la nostra apreciació: Maite Coves ens presenta una novel·la femenina, no feminista. Ens presenta les coses que passen a la seua Teresa i ho fa sempre des d'una perspectiva de dona. En aquest punt, he de reconèixer que sobta trobar una protagonista femenina que no fa d'home, ni un home que fa de dona, ni una dona ressentida contra els homes, etc. Teresa fa de dona, que és l'única cosa que sap i vol fer, i ho fa molt bé.

I un tercer element que vull remarcar afecta a la trama narrativa: Maite Coves no només fa que acompanyem Teresa en el seu viatge cap a València i que l'acompanyem en el seu retrobament amb la seua ciutat de la joventut universitària, sinó que a partir d'aquí ens introdueix en un joc narratiu arriscat en el qual la realitat narrativa i la ficció narrativa es barregen. M'explicaré: Teresa, protagonista de la novel·la *Setembre*, en arribar a València coneix un escriptor, Andreu, que justament acaba de publicar la seua novel·la, *Setembre*, i que té com a protagonista una dona de nom Teresa. És un joc arriscat, però la nostra escriptora se'n surt. Fa que la nostra lectura siga més plaent. I el joc dura fins el final de la novel·la quan Teresa es veu abocada a la realitat i decideix afrontar els problemes d'una manera diferent a com havia imaginat, però en la mateixa direcció. És, si voleu, un final sobtat, que desconcerta el lector. Un acabament digne per a una novel·la que des del seu inici respon a una estructura molt meditada i elaborada. No us n'avance res més.

I encara una reflexió final. Crec que no podem passar per alt l'esforç estilístic que Maite Coves realitza al llarg de la novel·la. Fins a cert punt, aquest esforç s'explicita en les reflexions que introdueix el personatge de l'Andreu, el novel·lista, sobre l'estàndard i els problemes d'escriptura dels escriptors valencians. Maite prova sempre de portar el seu valencià a les planes de la seua novel·la. És només gràcies a aquest esforç constant per dotar la seua escriptura de cara i ulls, de cercar un to propi, que *Setembre* és una novel·la llegidora. No espereu l'escriptura enrevessada dels lletruts ni l'ensucrada dels localistes hiperbòlics. No: hi trobareu una narració ben escrita que sempre compta amb la complicitat del lector o de la lectora, en bona part gràcies a la ironia que impregna tota l'obra. Ironia que, a estones, el lector llegit agraeix amb un somriure.

I per acabar, deixeu-me dir que a vegades he pensat que em trobava davant d'una novel·la vella. M'explicaré. He tingut l'humor d'imaginar que no seria gens impensable que algun dia la novel·la siga posada com a lectura en qualsevol institut i, tal com van les coses, pot passar que qualsevol docent es veja davant un/a alumne/a que li pregunte què vol diu l'autora quan escriu que, durant el sopar de la protagonista en casa dels seus amics Gina i Josep, aquest s'alça de la taula per posar "l'altra cara" del disc. La difusió dels discos compactes té aquestes coses.

És per tot això que els qui coneixíem literàriament Maite Coves com a poeta, ara comprovarem que la seua estrena en el món novel·lístic la fa amb èxit i amb una primera novel·la molt lloable, ben escrita, interessant i molt personal. Desitge i espere que els déus i les obligacions quotidianes li atorguen la paciència i la reincidència necessàries per a continuar pel camí narratiu que fa anys que va iniciar i que avui presenta el seu primer fruit entre nosaltres. Tan de bo d'aquí a un parell d'anys l'autora ens torne a convocar per presentar-nos una nova obra. Una nova novel·la fruit de l'escriptura lenta, de la reescriptura i de l'esforç com ho és aquesta. Maite, els teus lectors i les teues lectores l'esperem.

Elx, Llibreria Ali i Truc, 15 d'octubre de 1998.

Biel Sansano

L'ENGALIPAIRE JAUME FUSTER I LA FESTA D'ELX

Jaume Fuster sol explicar que la seua incontenible afició pel relat es va anar engreixant en les sessions matinals de diumenge d'un cinema de barri, rebotits de jovenalla que comentaven la pel·lícula en veu alta, que protestaven i xiulaven estrepitosament quan s'endevinava la tisora de la censura o quan la projecció s'interrompia perquè s'inflamava el rebregat cel·luloide, que aplaudien quan arribava el setè de cavalleria i que deixaven la sala plena de crostes de pipes i una densa ferum. També conta que el primer èxit literari el va experimentar en un examen de ciències naturals, que òbviament no havia preparat, i que anava de la «Formació d'estalactites i estalagmites», pregunta que va respondre amb un relat sobre les seues visites a les coves naturals de la Cerdanya, amb resultat de «sobresaliente». I no s'està de confessar que tot d'una va descobrir que «la narrativa servia per engalipar els altres».

M'agradaria, doncs, presentar Jaume Fuster com el gran engalipador o engalipaire.

M'explicaré. Fa més de deu anys, estava treballant en la meua tesi doctoral sobre la *Festa* o *Misteri d'Elx*, i entre la copiosa documentació que vaig anar descobrint als arxius d'aquella asolellada ciutat valenciana, vaig trobar diverses notícies sobre els ornaments de la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció que es venera a la Basílica d'Elx i que esdevé protagonista de la impressionant representació, que desenvolupa els darrers dies de la vida de Maria, que interpreta un nen de finíssima veu, fins a l'hora de la mort, en què és substituït per l'estàtua venerada que, després de l'enterrament, és espectacularment pujada als cels amb una màquina aèria anomenada araceli, i en l'ascens és coronada per Déu, que baixa amb un altre artefacte de vol.

Doncs bé, el 1668, quan la representació ja havia adquirit una gran celebritat i era expressament autoritzada pel papa, com a excepció a les prohibicions del Concili de Trento, es va confeccionar una nova corona, més rica, per a la imatge, que fou encarregada a un orfebre de Madrid i que era «de plata grande dorada cincelada con imperial de ocho trechos, cerco de rayos y estrellas con sobrepuestos y guarnecida por ambos lados de piedras blancas y verdes y una cruz en medio por remate», que va costar 6000 rals d'argent i que es va estrenar el dia de la Prova de l'Àngel de 1670. El 1727 se'n va fer una altra, ara a València i amb un cost de 161 lliures i 6 sous, per a l'ús específic de la representació (per al moment culminant de la Coronació en l'aire): era una «diadema de plata sobredorada, burilada y adornada con bristones finos de Boemia en el sírculo de la cabeza y remates de estrellas en la sircumferencia» amb un pes de

40 unces d'argent i 3 unces d'or. Doncs bé, la nit del 19 al 20 de maig de 1888, «una mano sacrílega i impune despojó la imagen de sus alhajas» a més de buidar els caixonets d'almoines del temple.

Quina no va ser la meua sorpresa quan, poc després, vaig llegir una novel·la d'un tal Jaume Fuster titulada *La corona valenciana* que recreava el sacrileg robatori d'Elx. I em va desconcertar perquè, que jo sabés, aquells documents no s'havien publicat mai. Tanmateix no em vaig poder estar de posar una nota a peu de pàgina on deia que «en base a tots aquests avatars (del robatori), Jaume Fuster n'ha fet una ben confegida novel·la negra», i així consta en l'edició d'aquest estudi.

Aprofitant la conjuntura d'aquesta conferència, en Jaume i la Maria Antònia Oliver van venir a sopar a casa l'altre dia i, entre la saborosa conversa amb què ens varen regalar, vaig recordar el fet. Vaig voler obsequiar-lo amb una fotocòpia del document original on es relata el robatori de les joies de la Mare de Déu il·licitana i la descripció dels nous ornaments: «una joya áurea de argentería morisca, original y de ley respectiva, constituïda por siete monedas árabes legítimas, auténticas todas». Quina no fóra la meua estupefacció quan Jaume Fuster em va confessar que no en sabia res de tot allò, que la novel·la s'havia gestat a instàncies del director de cinema Carles Bempar que en volia fer una pel·lícula amb el títol *Tan hermosa como perversa*, i que Jaume va escriure'n la sinopsi (c. 1977), on l'objecte robat era un Picasso i la peripècia començava a Tànger i acabava a Montecarlo, un *road-moving* que no va arribar a realitzar-se, però que més endavant, quan Eliseu Climent li va demanar de publicar una novel·la, ell li'n va prometre una sobre tema valencià. Fuster havia quedat impressionat per la representació del *Misteri d'Elx* i l'objecte del furt va esdevenir la corona de la imatge il·licitana i el periple el País Valencià, les Illes Balears i Pitiüses... M'havia ben engalipat!

Doncs bé, ensarronades literàries a banda, com queda clar, si Jaume Fuster visqués als Estats Units no pararia de fer guions per a Hollywood (i el *Misteri d'Elx* es programaria regularment a la Metropolitan Opera House de Nova York). Lamentablement, l'absència d'una indústria cinematogràfica al nostre país, l'obliga a cenyir-se a escriure novel·les (i ja en porta 16!), sempre marcades per la imatge cinematogràfica, amarades d'estructures i ritmes fílmics. Així *Tarda sessió contínua, 3,45*, és un relat fet en forma de guió cinematogràfic o *Les cartes d'Hèrcules Poirot*, concebuda com a guió de televisió. D'altres han pogut ser dutes al cinema, mentre que també ha escrit guions de còmics i de serials televisius. És a dir, que Jaume Fuster pertany a la tercera tipologia d'escriptor que

ahir assenyalava Guillem-Jordi Graells, l'*escriptor ambi-dextre*, que compagina la producció en forma de llibre amb la producció mediàtica, profund coneixedor, doncs, del món àudiovisual.

Però, a més a més, la seua vinculació amb l'expressió fílmica no s'ha limitat a la creació pròpia, sinó també a la reflexió sobre el fèrtil diàleg entre literatura i cinema.

Francesc Massip
(URV, Tarragona)

* Aquest text correspon a la presentació que vaig fer de Jaume Fuster quan, el 14 d'abril de 1994, va fer la conferència «Literatura i cinema» en el marc del Seminari *Literatura i Món dels «Media»*, organitzat pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). El recent i dolorós traspàs de l'enyorat novel·lista i guionista de televisió i cinema, m'ha empès a desempolsar aquestes ratlles com a homenatge a Jaume Fuster, tot i dedicant-les a la seva viuda i amiga, Maria Antònia Oliver. He mantingut el temps present en què foren dites.

1. *Contes de la Cofradìa de Nostra Senyora* (1658-1686), ABSME, veg. Joan CASTAÑO, *La imagen de la Virgen de la Asunción, Patrona de Elche*, Elx, CAPA-PNME, 1991, p. 156.

2. Francesc MASSIP, *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus*, Alacant-Elx, Institut Juan Gil Albert-Ajuntament d'Elx, 1991, p. 257.

3. *Llibres de Cabildos*, 10-VII-1727 i *Claveria de Nª Sª*, núm. 867 (1727-1728), fol. 32, lligall 26/1-5, AHME. Veg. MASSIP, *loc. cit.*

4. Relat de Javier Fuentes y Ponte, lligall 32/18, AAHME.

5. Col. «La Unitat», València, Eliseu Climent ed., 1982. Reedició en la Col. «L'Ham», núm. 3 (1984).

6. MASSIP, *op. cit.*, p. 263, nota 115.

7. Lligall 32/18, AHME. Posteriorment a la redacció del nostre treball (1986), del qual, malgrat el compromís institucional, mai se n'ha publicat el gruixut apèndix documental, l'escrit de Fuentes y Ponte ha estat editat per Joan Castaño, *op. cit.*, p. 311-12.

8. «Literatura i mitjans de comunicació» (13-IV-1994).